

İbn Atıyye'nin Tefsirinde Kullandığı Bazı Dil Tahlilleri ve Vâv-1 Semâniye Yorumu

Yusuf OFLAZ | ORCID: 0000-0002-6311-553X | yusufoflaz@gmail.com

Dr., Adıyaman Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an Okuma ve Kıraat İlmî,

Adıyaman, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/02s4gkg68>

Öz

İbn Atıyye, Endülüs'te yetişmiş ve 481/1088-541/1147 yılları arasında Endülüs'te yaşamış önemli bir müfessirdir. Eğitimi Endülüs'te tamamlamış olması bu süreçte Endülüs'te Arapçaya özel bir önem verilmesi onun bu alanda kendini geliştirmesini sağlamıştır. Tefsir alanında telif etmiş olduğu el-Muharrarü'l-vecîz isimli eseri rivayet tefsirleri kategorisinde değerlendirilse de eserinde; dirayet tefsirine ait unsurların da çokça kullanıldığı görülmektedir. İbn Atıyye, Endülüs'te almış olduğu eğitimde dil konusunda; başta Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve Sîbeveyhi (ö. 180/796) olmak üzere özellikle Basralı ünlü dilcilerin eserlerini okumuştur. Nitekim tefsirinde yer verdiği dil tahlillerinde de çoğunlukla Basralıların görüşlerini tercih etmektedir. Bu çalışma, İbn Atıyye'nin tefsirinde Arap dilinin çeşitli özelliklerinden yararlanarak âyetleri yorumladığını ve bu dilsel unsurları gerek kendi görüşlerini gerekse naklettiği görüşler arasındaki tercihlerini temellendirmek amacıyla kullandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için çalışma metodu olarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan metin analizi yöntemiyle İbn Atıyye'nin tefsiri incelenmiş ve konuyla ilgili örnekler tespit edilmiştir. İbn Atıyye'nin, tefsirinde; âyette geçen bir kavramı çeşitli dil tahlillerine yer vererek açıkladığı, bu açıklamalarda; çoğu zaman o kelimenin Arapça'da kullanımına örnek verdiği, kimi zaman da bu örnekleri Arap şiiiriyle desteklediği gözlenmiştir. Çalışmada bu örneklerden bazılarına yer verilmiştir. İbn Atıyye, tefsirinde bazı âyetlerde olduğunu ifade ettiği vâv-1 semâniye kuralı ile ilgili örneklere yer vermiş ve özellikle Kehf sûresinde yer alan örneği Ashab-ı Kehf'in sayısının sekiz (7+1) olduğunun delili olarak kullanmıştır. Ancak vâv-1 semâniye ile ilgili bu kuralın Haşr sûresindeki ilgili âyette yer almaması İbn Atıyye'nin ve vâv-1 semâniyeyi savunanların eleştirilmesine sebep olmuştur. Bu çalışmanın, İbn Atıyye'nin tefsirinde kullandığı argümanların belirlenmesine ve tefsirinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Arapça, İbn Atıyye, Vâv-ı Semâniye, İstiare

Atıf Bilgisi

Oflaz, Yusuf. "İbn Atıyye'nin Tefsirinde Kullandığı Bazı Dil Tahlilleri ve Vâv-ı Semâniye Yorumu". *Nisar* 8 (Mayıs 2026), 83-103.

Geliş Tarihi	31.03.2026
Kabul Tarihi	31.05.2026
Yayın Tarihi	31.05.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Harun ÖĞMÜŞ danışmanlığında 17 Mart 2026 tarihinde tamamlanan "Müfessiri Yönlendiren Faktörler ve Tefsire Etkileri (İbn Atıyye Örneği)" isimli doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - İntihal.net
Etik Bildirim	nisardergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Some Linguistic Analyses Used by İbn Atıyye in His Tafsir and His Interpretation of Wāw al-Thamāniyya

Yusuf OFLAZ | ORCID: 0000-0002-6311-553X | yusufoflaz@gmail.com

Dr., Adiyaman University, Faculty of Theology, Department of Quran Reading and Recitation Science, Adiyaman, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/02s4gkg68>

Abstract

Ibn Atiyya was a prominent Qur'anic exegete who lived in al-Andalus between 481/1088 and 541/1147. His completion of his education in al-Andalus, along with the particular emphasis placed on the Arabic language there during this period, enabled him to further develop his proficiency in this field. Although his work titled *al-Muharrar al-wajiz*, which he authored in the field of tafsir, is generally classified among narration-based (*riwāyah*) exegeses, it is evident that he also makes extensive use of elements belonging to analytical (*dirāyah*) exegesis. Ibn Atiyya, in the course of his education in al-Andalus, studied linguistic works, particularly those of prominent Basran grammarians, foremost among them al-Khalil ibn Ahmad (d. 175/791) and Sibawayh (d. 180/796). Accordingly, in his exegetical work, he predominantly prefers the views of the Basran school in his linguistic analyses. This study aims to demonstrate that Ibn Atiyya utilized various features of the Arabic language in interpreting Qur'anic verses and employed these linguistic elements to substantiate both his own views and his preferences among the interpretations he transmitted. To achieve this, the study adopts a textual analysis method, examining Ibn Atiyya's tafsir and identifying relevant examples. It is observed that in his tafsir, Ibn Atiyya explains certain concepts mentioned in the verses by employing various linguistic analyses; in doing so, he often provides examples of the usage of those words in Arabic and, at times, supports these examples with citations from Arabic poetry. Some of these examples have been included in the study. İbn Atıyye presented examples in his tafsir regarding the rule of wāw al-samāniyya, which he claimed appears in certain verses, and he particularly used the example found in Surah al-Kahf as evidence that the number of the Companions of the Cave is eight (7+1). However, the absence of this rule in the relevant verse of Surah al-Hashr has led to criticism of Ibn Atiyya and those who advocate the concept of wāw al-thamāniyya. This study is expected to contribute to a clearer understanding of Ibn Atiyya's exegetical methodology and the identification of the arguments he employs in his tafsir.

Keywords

Tafsir, Arabic, İbn Atıyya, Wāw al-Thamāniyya, Metaphor

Citation

Oflaz, Yusuf. “Some Linguistic Analyses Used by İbn Atıyye in His Tafsir and His Interpretation of *Wāw al-Thamāniyya*” Nisar 8 (May 2026), 83-103.

Date of Submission	31.03.2026
Date of Acceptance	31.05.2026
Date of Publication	31.05.2026
Peer-Review	Double anonymized - Two External * This article is extracted from my master thesis/doctorate dissertation entitled “Factors Directing The Mufassir And The Effects On The Tafsir (The Example Of İbn Atıyya)”, supervised by Prof. Dr. Harun OGMUS (Ph.D. Dissertation, Necmettin Erbakan University, Konya, 2026).
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	nisardergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Arapça, Kur'ân'ın indirildiği¹ ve onun ilk muhataplarının konuştuğu bir dil olması açısından önemlidir. Zaten Kur'ân-ı Kerim'de de bu hususlara dikkat çekilmektedir.² Bu sebeple Kur'ân'ı en iyi anlayanların ilk muhataplar olması tabii bir durumdur. Bununla birlikte, sonraki dönemlerde İslâm âlimleri de Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sunmak amacıyla önemli çalışmalar ortaya koymuş ve kendi çağlarının ihtiyaçlarına cevap veren eserler kaleme almışlardır.

Bu bağlamda İbn Atıyye de *el-Muharrarü'l-vecîz* adlı tefsirini yazmıştır. O, tefsirinin mukaddimesinde tefsirinde takip ettiği metotla ilgili olarak; kıssalardan yalnızca âyetlerin anlaşılması için gerekli olan kısmı zikrettiğini; manalara dair nakledilen görüşleri ise sahiplerine nispet ederek aktardığını ifade etmektedir. Kur'ân'ı selef-i sâlihînin anladığı şekilde ele aldığını, işârî ve bâtinî yorumlara yönelmediğini özellikle vurgulamaktadır. O, hakkında hüsn-i zan beslenen güvenilir bir âlimin sözünde ehl-i bid'atin yorumlarına yaklaşan bir yön bulunduğu, buna özellikle dikkat çekip açıklama yoluna gittiğini belirtmektedir. Ayrıca tefsirde âyetin gerektirdiği sıralamaya göre; hüküm, nahiv, dil, mana, ve kıraat bakımından açıklamalara yer verdiğini ve bunu yaparken lafızları tek tek takip ederek belirli bir sırayı gözettiğini ifade etmektedir³ İbn Atıyye'nin kendisinin de belirttiği bu metodunda özellikle çeşitli dil tahlillerine yer verdiği görülmektedir. Aşağıda onun tefsirinde yer verdiği bu dil tahlilleriyle ilgili örnekler ele alınacaktır.

Her ne kadar İbn Atıyye'nin tefsirinin dil özellikleri konusunda hazırlanmış bir doktora tezi⁴ olsa da onun vâv-ı semâniye yorumu konusunda bir çalışmanın yer almadığı gözlenmiştir. Ele aldığımız bu çalışmanın literatürde var olan bu boşluğu ortadan kaldıracığı kanaatindeyiz. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan metin analizi yöntemi kullanılmış olup, İbn Atıyye'nin tefsirinde yer verdiği mecaz ve istiare gibi bazı dil tahlilleri ve vâv-ı semâniye ile ilgili yorumları tespit edilmiştir. Bu örneklerden yola çıkarak İbn Atıyye'nin tefsirinde söz konusu dilsel unsurları kullanmasının, âyetlerin tefsirinde onu yönlendiren hususlar olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda onun bu unsurları, tefsirinde yer verdiği yorumları güçlendiren birer argüman olarak kullandığı tespit edilmiştir. Ancak yer verdiği vâv-ı semâniye ile ilgili kuralın Haşr sûresindeki ilgili âyette yer almayışı İbn Atıyye ve vâv-ı semâniyeyi savunanların eleştirilmesine sebep olmuştur. Yer verdiğimiz bu değerlendirmeden sonra şimdi İbn Atıyye'nin tefsirinde yer verdiği bazı dil tahlilleri ve vâv-ı semâniye yorumu ele

1 Bk. *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Yûsuf 12/2; er-Ra'd 13/37; eş-Şuarâ 26/195; ez-Zümer 39/28; Fussilet 41/3; eş-Şûrâ 42/7; ez-Zuhuf 43/13; el-Ahkâf 46/12.

2 İbrâhîm 14/4.

3 Ebû Muhammed Abdulhak el-Endelûsî İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-vecîz fi tefsîr-i kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselam Abdü's-Şafi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1437/2016), 1/34.

4 İdris Erdem, *İbn 'Atıyye'nin "el-Muharraru'l-Vecîz Fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz" Adlı Eserinin Dil Özellikleri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014).

alınacaktır.

1. İbn Atıyye'nin Tefsirinde Kullandığı Bazı Dil Tahlilleri

İbn Atıyye'nin, tefsirinde; âyette geçen bir kavramı çeşitli dil tahlillerine yer vererek açıkladığı, çoğu zaman da o kelimenin Arapçada kullanımına örnek verdiği görülmektedir. Bu konuya; Yûnus sûresinde “*De ki: “Allah’a koştuğunuz ortaklarınızdan, başlangıçta yaratmayı yapacak, sonra onu tekrarlayacak kimse var mı?” De ki: “Allah, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrar eder. O hâlde, nasıl oluyor da (haktan) çevriliyorsunuz?”*”⁵ âyeti örnek olarak verilebilir. İbn Atıyye, âyette geçen “تُوْفِكُونَ” ifadesiyle ilgili olarak; “أَرْضٌ مَأْفُوكَةٌ” ifadesinin Araplardaki kullanımının “yağmur yağmamış kuru yer” anlamında olduğunu belirtmektedir.⁶

İbn Atıyye'nin bazen de âyette mecazî bir ifade olduğunu açıklayarak âyeti yorumladığı görülmektedir. A'râf sûresinde yer alan “*İsrailoğulları (yaptıklarına) pişman olup, gerçekten sapmış olduklarını görünce, ‘Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa, mutlaka ziyana uğrayanlardan oluruz’ dediler.*”⁷ âyetindeki “وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيِّدِيهِمْ” “ellerine düşürüldüğünde”⁸ ifadesini yorumlayan İbn Atıyye, bunun mecazî bir anlatım olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu ifade, elleri bağlı bir esirin içinde bulunduğu pişmanlık ve çaresizlik hâlini tasvir etmektedir. İbn Atıyye, bu yorumu açıklarken Kehf sûresinde geçen “فَصَرَبْنَا عَلَىٰ أَدَانِهِمْ فِي الْكُهْفِ سِنِينَ عَدَدًا” “*Bunun üzerine biz de nice yıllar onların kulaklarını kapattık (onları uyuttuk).*”⁹ âyetini örnek göstermektedir. Ona göre âyetteki “فَصَرَبْنَا عَلَىٰ أَدَانِهِمْ” (“onların kulaklarına vurduk”) ifadesi de benzer şekilde mecazî bir anlatım olup, kulakların işitmeye kapatılmasını ve derin uyku hâlini ifade etmektedir.¹⁰

İbn Atıyye, En'âm sûresinde yer alan; “*Allah’a ortak koşanlar diyecekler ki: “Eğer Allah dileseydi, biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık...”*”¹¹ âyetindeki “مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا” “*biz ortak koşmazdık babalarımız da*” ifadesini “فَمَنْتُ وَ زَيْدٌ” “ben kalktım, Zeyd de” sözündeki gibi olduğunu örnek vererek açıklamaktadır. İbn Atıyye, buradaki te'kidin onun isim olduğunu ortaya koyduğunu ve onu harfe benzeme özelliğinden uzaklaştırdığını beyan etmektedir. Ayrıca, Sıbeveyhi'nin bu ismin âyette yer alan “لَا” ile uzatıldığını bundan dolayı “وَلَا” ile yapılan atfın güzel olduğunu belirttiğini ifade etmektedir. Böylece onun isim olduğu daha açık hale gelmiş ve “لَا” den sonra atıf yapmayı gerekli kılmıştır.¹²

⁵ Yûnus 10/34.

⁶ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/118.

⁷ el-A'râf 7/149.

⁸ Elmalılı, cümleyi “ellerine kırağı düşürüldü” olarak ifade ederek eline hiçbir şey geçmemiş olma anlamında pişmanlığı belirten bir darb-ı mesel olduğunu ifade etmektedir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. “İsmail Karaçam” vd. (İstanbul: Azim Dağıtım, 1992), 4/136.

⁹ el-Kehf 18/11.

¹⁰ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/456.

¹¹ el-En'âm 6/148.

¹² İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/360.

İbn Atıyye, Bakara sûresinde “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınıza bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır.*”¹³ şeklinde yer alan âyetin yorumunda; âyetteki hitabın genel olduğunu ifade etmekle birlikte müfessirlerin âyette kastedilen infakın ne olduğu konusunda ihtilaf ettiklerini belirtmektedir.¹⁴ İbn Atıyye, burada Abdülkâhir Cürçânî’den (ö. 471/1078) bir grup âlimin; sözün “الْحَبِيبُ” “el-habîs” kelimesinde tamamlandığını, ardından gelen cümlelerin ise “الْحَبِيبُ” “habîs” yani pis olan malın özelliğini açıklamak üzere yeni bir cümle olduğunu belirttiklerini, başka bir grubun ise sözün “فِيهِ” “fîhi” kelimesine kadar olduğu görüşünde olduklarını belirttiğini nakletmektedir. İbn Atıyye, o zaman buradaki “مِنْهُ” “minhü” zamirinin “مَا كَسَبْتُمْ” “kazandıklarınıza” kelimesine döndüğünü, “تَنْفِقُونَ” nin ise hal olup “*Ben Allah yolunda savaşmak için çıkıyorum*” sözüne benzer bir kullanımının olduğunu belirtmektedir.¹⁵ İbn Atıyye’nin dil konusunda Cürçânî’den nakilde bulunması, Endülüs’ün ilmî birikiminin canlı olduğunun bir göstergesidir. Burada İbn Atıyye’nin konuyu örneklendirmek için verdiği cümle ise onun zihin dünyasında Allah yolunda cihat etmenin ayrı bir yeri olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

İbn Atıyye bazen, âyette geçen kelime tahlillerinde, kelimenin anlamıyla ilgili görüşlere yer verip bu görüşlerin doğru olup olamayacağını da belirtmektedir. Örneğin, Yûsuf sûresinin 19. âyetinde “... *Sucu kovasını kuyuya salınca, “Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!” dedi. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar. Oysa Allah, onların yaptıklarını biliyordu.*”¹⁶ geçen “غَلَامٌ” ifadesinden Hz. Yûsuf’un yaşının 7 olduğunun anlaşıldığını; çünkü “غَلَامٌ” lafzının iki yaş ile bulûğ çağı arası bir süreyi ifade ettiğini, konuyla ilgili 17 yaşında olduğunu söyleyenler olduğunu ancak bunun dilsel kullanım açısından uzak ve isabetten yoksun bir yorum olduğunu değerlendirmektedir.¹⁷

İbn Atıyye’nin tefsirinde yer verdiği kelime tahlillerinden biri de Mü’minûn sûresinde yer alan “*De ki: “Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım.*”¹⁸ şeklinde âyette geçen “الْهَمَزُ” kelimesidir. İbn Atıyye, kelimenin aslının el ya da başka bir şeyle dürtmek anlamında olduğunu; atın mahmuzlanması, insanın arkasından çekiştirilmesinin yine bu kullanımla ilgili olduğunu beyan etmektedir.¹⁹

İbn Atıyye, yine Mü’minûn sûresinde “*Onların iyiliğine koştuğumuzu mu sanıyorlar? Hayır, onlar farkına varmıyorlar!*”²⁰ şeklinde âyette yer alan “الشُّعُورُ” kelimesinin insanın giydiği

¹³ el-Bakara 2/267.

¹⁴ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1/361.

¹⁵ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1/362. İbn Atıyye, Cürçânî ile ilgi verdiği nakillerden sonra bazen Cürçânî’yi, “Cürçânî, bu âyetin nazmı konusunda uzun değerlendirmeler yapmış lâkin bunların çoğu fayda sağlamayan ve çoğunlukla da doğru olmayan ayrıntılardır” diyerek eleştirmektedir. Bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/387.

¹⁶ Yûsuf 12/19.

¹⁷ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/228.

¹⁸ el-Mü’minûn 23/97.

¹⁹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/155.

²⁰ el-Mü’minûn 23/56.

elbiseye verilen ad olan “تِعَارٌ” kelimesinden alınmıştır diyerek kelime tahliline yer verdiği görülmektedir.²¹

İbn Atıyye, bazen de âyette geçen bir kelimeyi izah ederken o kelimenin değişik lehçelerde kullanımını da ele alarak âyete verdiği manayı desteklemektedir. Örneğin Şuarâ sûresinin 118. âyetinde “Artık onlarla benim aramda sen hükmet. Beni ve benimle birlikte olan mü'minleri kurtar.”²² şeklinde geçen “أَفْنَحْ” fiilinin “أُحْكَمْ” hüküm ver anlamında kullanıldığını ve “الْفَنَّاخُ” isminin Yemen dilinde “Hâkim” anlamında kullanıldığı bilgisine yer vermektedir.²³

İbn Atıyye bazı durumlarda da âyette geçen bir ifadenin anlaşılması için ifadenin Arapça'da benzer kullanımına örnek vermektedir. Örneğin, Nûr sûresinde yer alan “Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız”²⁴ ifadesinin bir adama onu bir hususta teşvik etmek için; yapılacakların erkeklerin yapacağı şeyler olmasından dolayı “erkek sen şunu yap” denmesi gibi olduğunu açıklamaktadır.²⁵ Bu konuda bir başka örnek olarak; “Mûsâ'nın öfkesi dinince (attığı) levhaları aldı. Onların yazısında Rableri için korku duyanlara bir hidâyet ve bir rahmet vardı.”²⁶ âyetinde geçen “سَكَّتْ” fiili ile ilgili Arapların kullanımına örnek vererek açıklaması verilebilir.²⁷

İbn Atıyye, dil konusunda nahivcilerin icmâ ettikleri bir konuda tercihte bulunmanın doğru olmadığını beyan etmektedir.²⁸ Bunun yanında yukarıda örneklerini verdiğimiz dil tahlillerini yaparken nahiv konularında; Basralı ve Kûfeli dilcilerin görüşlerini sıkça karşılaştıran İbn Atıyye, çoğunlukla Basralıların görüşlerini tercih etmektedir.²⁹ Sîbeveyhi'den 363³⁰ yerde nakilde bulunurken Halîl b. Ahmed'den 114³¹ kez, Ebû Ubeyde'den³² ise 140 kez nakilde bulunmaktadır. Bu ifade onun Kûfeli dilcilerden nakilde bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Onun, Kûfeli dilcilerden biri olduğu bilinen Ferrâ'dan onlarca nakilde bulunduğu görülmektedir.³³ Tabi bu durum onun yer verdiği bu nakillerin tamamını kabul ettiği anlamına gelmemektedir.

²¹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/147. Hûd sûresinin 85. âyetinde geçen “وَلَا تَعْتَوُوا” kelimesinin anlamıyla ilgili bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/199. Âyette yer alan “فَرِيئَةٌ” kelimesinin tahlili için bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/466.

²² eş-Şuarâ 26/118.

²³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/237.

²⁴ en-Nûr 22/2.

²⁵ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/162.

²⁶ el-A'râf 7/154.

²⁷ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/459.

²⁸ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1/119.

²⁹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1/376, 2/331, 2/385, 3/418.

³⁰ İbn Atıyye'nin Sîbeveyhi'den nakilde bulunduğu bazı örnekler için bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1/128, 1/134, 1/184, 1/375, 1/477, 3/14, 4/124, 4/334.

³¹ İbn Atıyye'nin Halîl b. Ahmed'den nakilde bulunduğu bazı örnekler için bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/374, 5/525, 5/276, 2/54, 2/165, 2/451, 3/341, 4/111.

³² İbn Atıyye'nin Ebû Ubeyde'den nakilde bulunduğu bazı örnekler için bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/523, 5/488, 5/285, 4/206, 3/454, 3/433, 3/106, 1/57.

³³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/487, 5/159, 4/87, 3/380, 4/251, 1/151.

İbn Atıyye, tefsirinde yaklaşık 30 yerde Kûfe ve Basralıların görüşlerine birlikte yer vermektedir.³⁴ Yer verdiği bu görüşlerden 10'a yakın yerde Basralıların görüşlerini tercih etmektedir.³⁵ İki yerde her iki görüşün de kabul edilebilir olmadığını ifade etmektedir.³⁶ Diğer yerlerde ise, görüşler arasında herhangi bir tercihte bulunmayıp sadece görüşlere yer vermektedir.

İbn Atıyye'nin Basralı âlimlere daha yakın olduğunu ortaya koyması açısından verdiği şu rivayet önemlidir: İbn Atıyye, Ebû Hâtim'in Basralıların başka kıraat bilmediklerini ve onların kıraat konusunda aşırılığa en uzak insanlar olduğunu belirttiğini vurgulamaktadır.³⁷

İbn Atıyye'nin, Basralı ve Kûfeli dilcileri karşılaştırmasına örnek olarak; onun, Enbiyâ sûresinin 40. âyetinde yer alan “مَتَى” edatının ne olduğu ile ilgili nahivcilerin görüşlerine yer vermesi verilebilir. İbn Atıyye, “*Bir de “Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?” diyorlar.*”³⁸ âyetinde yer alan “مَتَى” kelimesini Basralı dilcilerin cümlede merfû olarak değerlendirdiklerini, Kûfeli dilcilerin ise bu kelimeyi nasb konumunda zarf kabul ederek bundan önce takdir edilen “يَكُونُ” “oluyor/olur” veya “يَجِيءُ” “geliyor/gelir” fiillerinden birinin olabileceğini ifade ettiklerini lakin Basralı dilcilerin görüşlerinin daha doğru olduğunu ifade ederek tercihini onlardan yana kullandığı görülmektedir.³⁹ İbn Atıyye'nin burada takdiri i'raba yer vermelerinden dolayı Kûfelileri tercih etmediği görülmektedir. Dolayısıyla Basralı dilcilerin görüşünü, cümlede hazfedilmiş bir fiil varsaymayı gerektirmediğinden tercih etmektedir.

İbn Atıyye, Bakara sûresinde yer alan “... onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir” dedik.”⁴⁰ âyetini yorumlarken, “فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ” ifadesinin “فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ” cümlesindeki şartın cevabı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda o, Sîbeveyhi'nin ikinci şart ile onun cevabının, aslında birinci şartın cevabı konumunda olduğunu ifade ettiğini aktarmaktadır. Ayrıca Kisâ'î'den naklen, “فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ” ifadesinin her iki şart cümlesinin de cevabı olduğu yönünde bir görüş bulunduğunu zikretmektedir. İbn Atıyye, burada Sîbeveyhi'ye muhalefet etmenin söz konusu olamayacağını ve âyetteki anlamın “فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ” ifadesinin iki şartın cevabı olmasına imkan vermediğini⁴¹ beyan ederek yer verdiği görüşleri değerlendirirken âyetin anlamını göz önünde bulundurduğu görülmektedir.

İbn Atıyye, besmelenin başındaki bâ (ب) harfinin nereye taalluk ettiği hususunda Basralı ve Kûfeli dilciler arasında görüş ayrılığı olduğunu ifade etmektedir. Basralı

³⁴ İbn Atıyye'nin Kûfe Basralıların görüşlerini birlikte verdiği bazı yerler için bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 1/61, 1/147, 1/255, 1/398, 1/446, 2/88, 3/122, 3/219, 3/418, 4/481, 5/363.

³⁵ İbn Atıyye'nin Basralıların görüşlerini tercih ettiği örnekler için bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 2/331, 2/385, 4/83, 5/12.

³⁶ Bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 2/145, 4/491.

³⁷ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 3/232.

³⁸ el-Enbiyâ 21/38.

³⁹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 4/83.

⁴⁰ el-Bakara 2/38.

⁴¹ Bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 1/131-132.

nahivcilere göre; bâ (ب) takdiri olarak bir isme bağlıdır ve bismillah merfû konumdadır. Kûfeli dillere göre ise, bânın (ب) takdiri olarak “Allah’ın adıyla başlarım” şeklinde bir fiile bağlı olduğunu ve “bismillâh”ın mensup konumda olduğunu ifade edildiğini belirtmektedir. Sîbeveyhi’nin de bu konudaki görüşünün bâ’nın (ب) bir isme bağlı olduğu şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca harf-i cerlerin yalnızca isimlerle kullanıldığını belirterek bu konuda A’şâ’dan kef (ك) harf-i ceriyle ilgili şu örneğe yer vermektedir:⁴²

” اَتَتْهُمُورْنُ وَلَنْ يَنْهَى دُوِي سَطَطِ كَالطَّنْ يَذْهَبُ فِيهِ الزَّيْتُ وَالْفَتْلُ ”⁴³

“Artık vazgeçecek misiniz? Oysa aşırılık ve taşkınlık sahipleri nasihatle vazgeçmezler. (Onlar ancak) öyle bir mızrak darbesiyle vazgeçerler ki, (o darbeye yarayı tedavi etmek için kullanılan) yağ ve fitil bile kaybolup gider.”

Buradan anlaşılmaktadır ki; İbn Atıyye Kûfe ve Basralıların görüşlerine yer verip tercih yaparken ilgili görüşleri nahiv kuralları çerçevesinde değerlendirmekte ve ilgili kuralı Arap şiiirinden de örnek vererek desteklemektedir. Açıkça Basralıların görüşü doğrudur demese de verdiği örnekler ve yorumlar onların bu konudaki görüşlerini doğru kabul ettiğini göstermektedir.

İbn Atıyye’nin Basralıların görüşünü açıktan tercih ettiğine örnek olarak A’râf sûresinin 20. âyetinin yorumu verilebilir. Âyette “*Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: “Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı. (Öyle ise, yasak ağacın meyvesinden yiyin ki) melek olasınız yahut cennette ebediyen kalasınız.”*”⁴⁴ buyurulmaktadır. İbn Atıyye, âyette geçen “إِلَّا أَنْ تَكُونَا” ifadesinin Basralılara göre takdîran “إِلَّا كَرَاهِيَةً أَنْ” şeklinde olduğunu, Kûfelilere göre ise, bu ifadenin takdîran “إِلَّا أَنْ لَا” şeklinde olduğunu beyan etmektedir. Bu örnekte İbn Atıyye, isimlerin gizli olup takdîran i’rab edilmesi, harflerin gizli olup takdîran i’rab edilmesinden daha güzeldir diyerek tercihini Basralılardan yana kullanmakta ve bu tercihinin gerekçesini de ortaya koymaktadır.⁴⁵

İbn Atıyye çoğu zaman Basralı önde gelen dillilerden biri olan Sîbeveyhi’nin görüşünü tercih ettiğini açık olarak ifade etmektedir. Bakara sûresindeki “...O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allah’a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁴⁶ âyetinde yer alan “الطَّاغُوتُ” “tâğût” ifadesiyle ilgili olarak; İbn Atıyye’nin yer verdiği görüşler: Ebû Ali el-Fârisî’nin bu ifadenin tekil ya da çoğul yerine kullanılan bir mastar olduğunu belirttiği, Müberred’in çoğul olduğunu ifade ettiği, Sîbeveyhi’nin ise bu ifadenin tekil ve cins ismi olduğunu beyan ettiği şeklindedir.⁴⁷ Burada İbn Atıyye, “الطَّاغُوتُ” kelimesinin hem tekil hem de çoğul anlamı kapsayabilecek şekilde cins ismi olarak kullanılabileceğini kabul eden Sîbeveyhi’nin görüşünü tercih etmektedir.

⁴² İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 1/61-62.

⁴³ Meymûn b. Kays el-A’sâ, *Divânü'l-A’sâ'l-kebir*, nşr. “Muhammed Muhammed Hüseyin” (Beyrut: el-Mektebetü’ş-Şarkıyye, 1968), 99.

⁴⁴ el-A’râf 7/20.

⁴⁵ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 2/385.

⁴⁶ el-Bakara 2/256.

⁴⁷ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 1/344.

İbn Atıyye'nin Sıbeveyhi'nin görüşünü tercih ettiği bir başka örnek ise; Bakara sûresindeki şu âyetle ilgilidir: “Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.”⁴⁸ İbn Atıyye, âyette yer alan “كُنَّ” fiilinin Kûfeli dilcilere göre nakıs fiil olduğu ve haberinin hazfedildiğini, Sıbeveyhi ve Ebû Alî el-Fârisî'ye göre ise “حَدَّثَ وَجَدَ” “bulunmak, meydana gelmek” anlamında tam fiil olduğunun belirtildiğini beyan ederek bu görüşü tercih etmektedir.⁴⁹

İbn Atıyye, çoğu zaman Basralı dilcilerin, özellikle de Sıbeveyhi'nin görüşlerini tercih etmektedir. Bu, tercih ettiği görüşleri hem dilin kurallarına hem de âyetlerin anlam bütünlüğüne daha uygun bulmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, A'râf sûresinin 20. âyetindeki “إِلَّا كَرَاهِيَةً أَنْ” ifadesini Basralılara göre “إِلَّا أَنْ تَكُونَا” ederek, isimlerin gizli olarak değerlendirilmesini daha doğru bulur. Benzer şekilde, Bakara sûresi 280. âyette yer alan “كُنَّ” fiilini, âyetteki “bulunmak/meydana gelmek” anlamını koruyan tam fiil olarak yorumlayarak Sıbeveyhi'nin görüşünü benimser. Bu örnekler, İbn Atıyye'nin metodolojik olarak Basralı dilcilerin yaklaşımını, özellikle de Sıbeveyhi'nin dil çözümlemelerini, Kûfeli dilcilerin yaklaşımlarından daha isabetli bulduğunu gösterir.

Yukarıda yer alan örneklerde de görüldüğü üzere İbn Atıyye, âyetlerin yorumunda Arapça'nın dil özelliklerini iyi bildiğini ortaya koymaktadır. O, dilsel tahlilleri yalnızca kelime ve cümle yapılarının açıklanması amacıyla değil, âyetlerin anlamını daha doğru tespit etmek ve yorum tercihlerini temellendirmek için de kullanmaktadır. Özellikle mecaz, teşbih ve istiare gibi edebî sanatları, Kur'an'ın anlatım üslubunu açıklamada ve âyetlerdeki anlam inceliklerini ortaya koymada önemli araçlar olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte İbn Atıyye'nin âyetlerde var olan edebî sanatlardan özellikle istiareye ayrı bir önem verdiği aşığıda yer verilen örneklerde de görülecektir.

1.1. Âyetlerde Kullanılan İstiare'nin Tespiti

Arap dilinin edebî sanatlarından olan “istiare, lafzın konulduğu (gerçek) anlamı dışında bir anlamda, gerçek anlamın kastedilmesini engelleyen bir karineyle birlikte kullanılmasıdır.”⁵⁰ Bu kullanım, kelimenin yeni anlamıyla zorunlu bir ilişki taşımayan, ancak söze belirli bir anlatım gücü kazandıran bir anlam aktarımını ifade etmektedir. Böylece kelime, yeni bağlamında geçici ve ödünç alınmış bir kullanım kazanmış olmaktadır.⁵¹ Bir başka ifadeyle İstiare, “bir şeyi başka bir şeye benzetmek, fakat bunu

⁴⁸ el-Bakara 2/280.

⁴⁹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 1/376.

⁵⁰ Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, thk. Naîm Zarzur (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407/1987), 359; Hamid Avnî, *el-Minhâcül-vâdih* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, ts.), 5/92. Benzer bir tanım için bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Saîd b. el-Hafâcî, *Sırrü'l-fesâha*, thk. Davud Gaddâşe eş-Şevâbîke (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1402/1982), 118.

⁵¹ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürçânî, *Esrâru'l-belâğa*, thk. Abdülhamîd Handâvî (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 31.

açıkça ifade etmeyip benzetmeyi gizlemektir.”⁵² İstiare, teşbihin bir alt biçimi olup, mecazî anlatımın bir türüdür. Teşbih, temelde bir kıyas niteliği taşımakta olup, kıyas ise ancak kalbin kavrayışı, aklın idraki ve zihnin muhakemesi ile anlaşılabilen bir olgudur. Bu manada istiare, yalnızca işitsel algıya hitap eden bir ifade biçimi değil, aynı zamanda derin düşünme ve zihinsel tasavvur gerektiren bir anlam aktarım türüdür.⁵³

Abdülkâhîr el-Cürcânî (ö. 471/1078-79), mecazın istiarenden daha genel bir kavram olduğunu açıklayarak her istiarenenin bir mecaz olduğunu ancak her mecazın da istiare olmadığını ifade etmiştir.⁵⁴

İbn Atıyye'nin tefsirinde, Arap dilinin edebî sanatları arasında önemli bir yer tutan istiareye özel bir vurgu yaptığı görülmektedir. İstiaresinin belirlenmesi, metnin anlamının daha derinlemesine kavranmasına katkı sağlamakta ve müfessirin yorum sürecini zenginleştirmektedir. Burada İbn Atıyye'nin tefsirinde tespit ettiği bazı istiare örneklerine yer verilecektir.

Kehf sûresinde Ashâb-ı Kehf'in sayısı ile ilgili; “(Ey Muhammed!) Bazıları bilmedikleri şey hakkında atıp tutarak: “Onlar üç kişidirler, dördüncüleri köpekleridir” diyecekler. Yine, “Beş kişidirler, altıncıları köpekleridir” diyecekler...”⁵⁵ âyeti yer almaktadır. İbn Atıyye, âyette geçen “رَجْمًا بِالْغَيْبِ” “gaybı taşlamak” ifadesi, zan manasında olup “taşlamak” tan istiare yapıldığı, sanki insanın bilinmeyen müşkil bir konuda zannıyla attığı, isabet ettirme umuduyla onu taşıdığı şeklinde ifade edildiğini beyan etmektedir.⁵⁶

İbn Atıyye, Yâsîn sûresinin 52. âyetinde “Şöyle derler: “Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı? Bu, Rahman'ın vaad ettiği şeydir. Peygamberler doğru söylemişler.”⁵⁷ geçen “مِنْ مَرْقَدِنَا” ifadesinde istiare ve teşbih⁵⁸ olduğunu, ölü için “burası onun kıyamete kadar yatacağı yerdin” şeklinde denilebileceğini; ifade etmektedir. Ayrıca Sa'lebi'nin tefsirinde “مِنْ مَرْقَدِنَا” sözüyle ilgili; cehennem azabının yanında kabir azabının yatıp uyumak gibi demek istediklerinin ifade edildiğini belirtmektedir.⁵⁹ İbn Atıyye, tefsirinde istiare ve teşbih kavramlarını genel olarak klasik belâgat anlayışına uygun biçimde kullanmakla birlikte, bu örnekte de görüldüğü gibi bazı yerlerde iki kavram arasındaki yakın ilişki sebebiyle bunları kesin sınırlarla birbirinden ayırmadığı anlaşılmaktadır. Yine Yâsîn sûresinin 70. âyetinde “(Aklen ve fikren) diri olanları uyarması ve kâfirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur'ân'ı indirdik.”⁶⁰ yer alan “مَنْ كَانَ حَيًّا”

⁵² Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz fî ilmi'l-meânî*, thk. Abdülhamîd Handâvî (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 51.

⁵³ Cürcânî, *Esrâru'l-belâğa*, 25.

⁵⁴ Cürcânî, *Delâilü'l-İcâz*, 293.

⁵⁵ el-Kehf 18/22.

⁵⁶ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/507-508.

⁵⁷ Yâsîn 36/52.

⁵⁸ Her istiaresinin altında bir teşbih vardır. Ancak teşbih açıktan zikredilirse istiare olmaz. Burada müellifin her iki kavramı da açıklama babından zikretmiş olduğunu düşünüyoruz. İlgili açıklama için bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/458.

⁵⁹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/458.

⁶⁰ Yâsîn 36/70.

“diri olan kimse” ifadesinde İstiare kullanıldığını, kalp ve basireti diri olanlar, inkarından dolayı ölü olanlar değil anlamında olduğunu belirtmektedir.⁶¹

Şuarâ sûresinde Hz. Peygamber’e hitaben “Mü’minlerden sana uyanlara kanatlarını indir.”⁶² buyurulmaktadır. İbn Atıyye, âyette geçen “خَفَضَ الْجَنَاحَ” “kanadın indirilmesi” ifadesinde istiare yapıldığını, bununla yumuşak konuşma, güler yüz ve iyilik kastedildiğini belirtmektedir.⁶³

Benzer şekilde İbn Atıyye, Kehf sûresinden yer alan; “...Şüphesiz biz, onu anlamamaları için, kalplerine perdeler gerdik, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları hidâyete çağırsan da artık ebediyen hidâyet bulamazlar.”⁶⁴ Ayetinde geçen “كَيْتًا” ve “وَفُرًا” “perde” ve “ağırlık” kelimelerinin hakikat mi mecaz mı olduğu hususunda insanların ihtilaf ettiğini ancak burada açık olarak istiare yapıldığını ve mananın “onlar işitiyorlar ancak işittikleri onlara etki etmiyor” anlamında olduğunu beyan etmektedir.⁶⁵

İbn Atıyye’nin istiare olarak değerlendirdiği bir diğer örnek ise Tevbe sûresinde yer almaktadır. Tebük seferinden geri kalanların durumu âyette; “Onlar geride kalan (kadın ve çocuk) larla birlikte olmaya razı oldular ve kalpleri mühürlendi. Artık onlar anlamazlar.”⁶⁶ şeklinde ifade edilmektedir. İbn Atıyye, âyette geçen “kalpleri mühürlendi” “طَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ” ifadesinde de aynen yukarıda yer alan Kehf sûresindeki âyette geçen “kalplerine perdeler gerdik” ifadesi gibi istiare olduğunu, kalplerin inkâr ve dalaletle kaplandığının, hidâyet ve imanın kalbe girişinin engellendiğinin ifade edilmek istendiğini belirtmektedir.⁶⁷

Enfâl sûresinde geçen “...Fakat Allah, olacak bir işi (mü’minlerin zaferini) gerçekleştirmek için böyle yaptı ki, ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın. Şüphesiz Allah, elbette hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁶⁸ âyetini yorumlarken de İbn Atıyye, âyetteki “هَلَاكٌ” ve “حَيَاةٌ” kavramlarının istiare olarak; ölüm ve hayatın küfür ve iman anlamında kullanıldığını ifade etmektedir.⁶⁹

Aynı şekilde Nûh sûresinde yer alan “Allah, sizi (babanız Âdem’i) yerden bitirdi (yarattı).”⁷⁰ ifadesini değerlendiren İbn Atıyye, burada da istiare bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre Hz. Âdem’in topraktan yaratılmış olması ve bütün insanların onun neslinden gelmesi sebebiyle, insanların yeryüzünde yetişen bir bitkiye benzetilmesi söz konusudur. Ayrıca buradaki “نَبَاتًا” “nebat” kelimesinin, tür açısından kaynağı dışında kullanılmış bir mastar olduğunu, asıl anlamının ise “siz bir bitki gibi çıkarıldınız” şeklinde olduğunu beyan etmektedir.⁷¹

⁶¹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 4/462.

⁶² eş-Şuarâ 26/215.

⁶³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 4/245.

⁶⁴ el-Kehf 18/57.

⁶⁵ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 3/525-526.

⁶⁶ et-Tevbe 9/87.

⁶⁷ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 3/68.

⁶⁸ el-Enfâl 8/42.

⁶⁹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 2/533.

⁷⁰ Nûh 71/17.

⁷¹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 5/375.

Kamer sûresinde Lût kavminin durumları âyette; “... Biz de onların gözlerini silme kör ettik. “Haydi azabımı ve uyarılarımı tadın!” dedik.”⁷² şeklinde belirtilmiştir. İbn Atıyye, İbn Abbas ve Dahhâk’tan yaptığı bir rivayette “gözlerin kör edilmesi” ifadesinin istiare olduğunu, mananın; ‘onların idraklerini bulanıklaştırdı eve girdiler fakat birşey göremediler’ şeklinde olduğunu ve bu yüzden bunun bir tür yok etme gibi ifade edildiğini belirtmektedir.⁷³

İbn Atıyye, Nahl sûresinde de “Bu yüzden yaptıklarına karşılık, Allah onlara şiddetli açlık ve korku ızdırabını tattırdı.”⁷⁴ şeklindeki âyette yer alan “açlık ve korku elbisesi” ifadesinde istiare yapıldığını belirterek el-Ca’dî’nin (ö. 65/685 [?]) şiiirinden delil getirmekte ve onu da Kur’ân’da yer alan “Onlar, size örtüdüler, siz de onlara örtüsünüz...”⁷⁵ âyetinde benzer kullanımının bulunduğunu belirtmektedir.⁷⁶ Örneklerde de görüldüğü üzere İbn Atıyye, istiare yapıldığını söylediği âyetlerle ilgili ifadeleri, bazen Arap şiiiriyle desteklemekte bazen de benzer kullanımın Kur’ân’da başka âyetlerde de bulunduğuna dikkat çekmektedir.

İnsanın yaratılışıyla ilgili olarak âyette; “İnsan çok aceleci (tez canlı) yaratılmıştır. Size yakında âyetlerimi göstereceğim. Şimdi acele etmeyin.”⁷⁷ buyurulmaktadır. İbn Atıyye, insanın aceleci yaratılmasıyla ilgili müfessirlerden gelen; ilk insan Âdem’in (a.s.) yaratılırken acele edilmesini ifade ettiği ve “العَجَلُ” kelimesinin “الطَّيْنُ” anlamına geldiği şeklindeki rivayetlerin zayıf olduğunu doğru olan görüşün taklîb yapılarak (kelimelerin yerleri değiştirilerek) acelenin insandan yaratıldığını, yani insanın aceleci bir yapısı olduğunu ifade edildiği görüş olduğunu belirtmektedir. İbn Atıyye, âyette geçen “insanın aceleden yaratılması” ifadesiyle ilgili olarak burada bir mecaz ve istiarenin olduğunu ve kâfirlerin azabın acele gelmesini istemelerine bir cevap mahiyetinde olduğunu ifade ederek, âyette yer alan ifadeye; Şair’in; “وَأَنَا لَمِمَّا نَضْرِبُ الْكَبْشَ ضَرْبَةً ... عَلَى رَأْسِهِ تُلْقَى اللِّسَانَ عَلَى الْعِمِّ” “Biz, koçun kafasına bir darbe vurduğumuzda, o darbe dili ağzına düşürür” sözünü örnek olarak vermektedir. Bu sözün, onların sürekli darbe vuran biri olduğuna vurgu yapmak için mecaz olarak kullanıldığını belirtmektedir. İbn Atıyye, insanın yaratılışında acele edildiği ve “العَجَلُ” kelimesinin “الطَّيْنُ” “çamur” anlamına geldiği şeklindeki görüşlerin hem dil hem de âyetin bağlamı açısından uygun olmadığını diğer yandan âyette mecaz yoluyla insanın aceleci tabiatının anlatıldığı görüşün ise âyetle hem dil hem de anlam açısından uyum içerisinde olduğunu belirtmektedir.⁷⁸ Bu bakımdan, âyette insanın yaratılış süreciyle ilgili

⁷² el-Kamer 54/37.

⁷³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/219.

⁷⁴ en-Nahl 16/112.

⁷⁵ el-Bakara 2/187.

⁷⁶ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/427. Ancak İbn Atıyye'nin, A'şâ'nın beyti olarak verdiği “إِذَا مَا الصَّنْجِيعُ ... تَنَتَّتْ عَلَيْهِ فَصَارَتْ لِبَاسًا” şeklindeki beytin A'şân'ın divanında değil, el-Ca'dî'nin divanında yer aldığı tespit edilmiştir. Bk. Ebû Leylâ Kays b. Abdillâh b. Udes b. Rebîa en-Nâbigah b. Udes b. Rebîa Ca'dî, *Divânü'n-nâbigati'l-Ca'dî*, thk. Vâdih es-Samed (Beyrut: Dâru Sâdir, 1998), 100.

⁷⁷ el-Enbiyâ 21/37.

⁷⁸ *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/82.

fiziksel bir olguya değil, onun ahlâk ve tabiatına dikkat çekilmektedir. İbn Atıyye, verdiği görümler arasında tercih yaparken o görüşün dil özellikleri bakımından âyetle uyumunu göz önünde bulundurmaktadır.

Rûm sûresinde Hz. Peygamber'e hitaben; “Şüphesiz, sen ölümlere işittiremezsin. Dönüp gittikleri zaman çağırıyor sağırlara da işittiremezsin.”⁷⁹ buyurulmaktadır. İbn Atıyye, bir benzeri Neml sûresinde de “Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın. Arkalarına dönüp kaçarlarken sağırlara da çağırıyor duyuramazsın.”⁸⁰ şeklinde geçen bu âyette kafirler ile ilgili istiareye yer verildiğini belirtmektedir.⁸¹ İbn Atıyye, âyette istiare olduğunu belirtirken Taberî, bunun Allah'ın kâfirler için kullandığı bir darb-ı mesel olduğunu ifade ederek, nasıl ki ölü, kendisine yapılan çağırıyor duyamazsa, kâfirin de bu çağırıyor duyamayacağını belirtmektedir.⁸² “sen ölümlere işittiremezsin” ifadesinin İbn Atıyye gibi istiare olduğunu belirten müfessir olup olmadığına bakıldığında; İbn Cüzey, (ö. 741/1340) bu ifadenin istiare olduğunu, kafirlerin öğütlere ve delillere karşı duyarsız oluşları nedeniyle ölümlere benzetildiğini ifade etmektedir.⁸³ Ayrıca Seâlibî (ö. 875/1471)⁸⁴ ve Âlûsî (ö. 1270/1854)⁸⁵ de bu âyette istiare bulunduğunu belirten müfessirler arasındadır. Burada dikkat çeken husus bu âyetin tefsirinde İbn Atıyye gibi istiareye yer veren bu müfessirler; İbn Atıyye'den sonra gelen ve yazdıkları eserlerde ondan etkilenmiş olduğu bilinen müfessirlerdir. Bunun bir diğer sebebi de sayılan eserlerin sahiplerinin dile özellikle de belagata öncelik vermeleridir.

Öte yandan hem Neml sûresi hem de Rûm sûresinde yer alan bu âyetlerde istiare açıklaması yapmayanlar arasında; İbn Ebî Zemenîn (ö. 399/1008),⁸⁶ Mekkî b. Ebî Talib (ö. 437/1045),⁸⁷ Begavî (ö. 516/1122),⁸⁸ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)⁸⁹ ve Fahreddin er-Râzî (ö.

⁷⁹ er-Rûm 30/52.

⁸⁰ en-Neml 27/80.

⁸¹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/343.

⁸² Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Kahire: Dârü'l-Hicr, 1422/2001), 18/524.

⁸³ Ebû'l-Kâsim Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Girnâtî İbn Cüzeyy, *et-Teshîl li-ulûmi't-tenzîl*, thk. Abdullâh el-Hâlidî (Beirut: Şirketü Dari'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, 1416/1995), 2/135.

⁸⁴ Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-husân fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Muavviz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1998), 4/316.

⁸⁵ Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Ali Abdülbârî Atıyye (Beirut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 4/135.

⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsa el-Mürrî el-Kurtubî İbn Ebû Zemenîn, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-azîz*, thk. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe, M. Mustafa el-Kenz (Kahire: Fârû'l-Hadîse, 1423/2002), 3/311, 3/369.

⁸⁷ Abu Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulâği'n-nihâye fi ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsirihî ve ahkâmihî ve cümelin min fûnüni ulûmihî*, thk. eş-Şâhid el-Büşihî (Birleşik Arap Emirlikleri: Mecmûatü Buhûsi'l-Kitâb ve's-Sünne, 1429/2008), 8/5464, 9/5703.

⁸⁸ Ebû Muhammed Hüseyin bin Mesûd el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Darü Tayyibe, 1417/1997), 6/177, 6/277.

⁸⁹ Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrazzâk el-Mehdî

606/1210)⁹⁰ gibi müfessirler yer almaktadır. Yukarıdaki âyetlerde yer alan ifadelerde istiare olduğu İbn Atıyye ve onu takip eden bazı müfessirler tarafından belirtilirken birçok müfessir tarafından bu hususun dile getirilmemiş olduğu görülmektedir.

Bunun sebeplerinden birinin de belagat istilâhlarının Taberî devrinde henüz tam olarak yerleşmediği ve bu ilmin hicrî 5. asırda tamamlanmış olmasıdır. İbn Atıyye'nin belagat konusunda etkilendiği isimleri tespit açısından bakıldığında tefsirinde; Abdülkâhir el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078-79) dışında 2 yerde Câhız'dan (ö. 255/869) nakilde bulunduğu,⁹¹ belagat konusunda önemli olan isimlerden olan Ebû Hilâl Askerî (ö. 400/1009), İbn Reşik el-Kayravânî'den ve onların eserlerinden (ö. 456/1064) söz etmediği görülmektedir.

İbn Atıyye, tefsirinde âyetleri edebi açıdan ele aldığı özellikle de istiareye ayrı bir yer ayırdığı görülmektedir. Tefsirinde, yukarıda yer verilen örneklerin dışında daha pek çok istiare örnekleri yer almaktadır. İbn Atıyye'nin âyetleri tefsir ederken kelimelerle ilgili çeşitli dil tahlillerine ve edebî sanatlarla yer vermesinin arka planında kendi yorumunu bu argümanlarla desteklemesi yer almaktadır.

2. Sekiz Vavı (Vâv-ı Semâniye) Yorumu

Arapçada bir şeylerin sayımı ve tasnifinde sekizinci sıradakinin başına gelen vav ile ilgili olarak; Araplar, yediden fazla olan şeyleri sayarken yediyi tek ve çift sayıları kendisinde toplayan bir tamsayı olarak düşündüklerinden yedinciden sonra sözü tamamlanmış varsayarak söz başı vâvıyla sayıma devam ettikleri ifade edilmektedir.⁹²

Vâv-ı semâniye tabirini ilk kullananlardan birinin dil ve kıraat âlimi olan İbn Hâleveyh (ö. 370/980) olduğu belirtilmektedir.⁹³ Günümüzde bu konuda yazılmış olan bir makale⁹⁴ ve bir sempozyum bildirisi⁹⁵ mevcut olup her iki yayın sahibinin de vâv-ı semâniye

(Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422/2002), 3/369, 3/427.

⁹⁰ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/1999), 24/571, 25/110.

⁹¹ İbn Atıyye, bu nakillerden birinde; Câhız'ın Kitâbü'l-emsâr ve acâ'ibü'l-büldân isimli eseri olan Câhız'ın mushafı ilk noktlayan kişinin Nâsır b. Âsım olduğunu bu nedenle kendisine "Nasru'l-Hurûf" dediğini belirttiğini aktarmaktadır. Diğerinde ise, İbn Atıyye'nin Bakara sûresinin 218. âyetinde geçen "يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ" "Allah'ın rahmetini umarlar" ifadesindeki ummak fiilini açıklamak için verdiği beytin anlamıyla ilgili Câhız'ın yaptığı açıklamaya yer vermektedir. İlgili yerler için bk. İbn Atıyye, el-Muharrerü'l-vecîz, 1/50, 1/292.

⁹² İsmail Durmuş, "Vâv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/42/576.

⁹³ Ebû Muhammed Bedreddîn Hasan b. Kâsım b. Abdullah b. Ali el-Murâdi, *el-Cena'd-Dânî fi hurûfi'l-meânî*, thk. Fahrreddîn Kabâve, Muhammed Nedîm Fâzıl (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1992), 167.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Faruk Çiğçi, "Sayı Mistisizminin Arap Dilindeki Yansıması: Vâv-ı Semâniye -Tarihsel Bir Okuma Denemesi-", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 185-206.

⁹⁵ Bk. İzzet Marangozoğlu, "Kur'ân'ın Beyânî İncelikleri Vâv-ı Semâniye Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (Selçuk 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Konya:

konusunda İbn Atıyye'nin yorumlarına yer vermemiş olduğu tespit edilmiştir.

İbn Atıyye, Sa'lebî'den yaptığı bir rivayete dayanarak Kureyşlilerin de sayı sayarken 6, 7 ve 8, 9 şeklinde sekizden önce araya vâv eklediklerini ifade ederek Kehf sûresinin 22. âyetindeki "...سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ" ifadesinde yer alan vâvın vâv-ı semâniye olduğunu belirtmektedir. İbn Atıyye, vâv-ı semâniyenin Kur'ân'da örneklerinin; Tevbe "الْحَامِدُونَ السَّائِغُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَيَتَّبِعُ الْمُؤْمِنِينَ " "Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamededenler, oruç tutanlar, rûkû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü'minleri müjdele."⁹⁶, Tahrîm "عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَأَّقَنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ زُجْرًا حَيْرًا مِّنْكَ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ " "Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona, sizden daha hayırlı, müslüman, inan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir."⁹⁷ ve Kehf "سَبِّحُوا لِلَّهِ سَبْحًا مِّنْ دُونِ مَا يَعْلَمُونَ مَا يَعْلَمُونَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَنَّهُمْ لَفِي شَكِّيبٍ" "Ey Muhammed!) Bazıları bilmedikleri şey hakkında atıp tutarak: "Onlar üç kişidirler, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. Yine, "Beş kişidirler, altıncuları köpekleridir" diyecekler. Şöyle de diyecekler: "Yedi kişidirler, sekizincileri köpekleridir." De ki: "Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Zaten onları pek az kimse bilir. O hâlde, onlar hakkında (Kur'ân'daki) apaçık tartışma(yı aktarmak)dan başka tartışmaya girme ve bunlar hakkında onlardan hiçbirine bir şey sorma."⁹⁸ sûrelerinde yer aldığını vurgulamaktadır. Âyetlere bakıldığında sekiz sayısına gelinceye kadar veya sıra sıra sayılanların adedi sekize gelinceye kadar vâv kullanılmadığı özellikle sekizde tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca Tevbe sûresindeki örnekte dokuzuncu sırada da atıf vâvı kullanılıp "وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ " "2 vav peş peşe zikredilmiştir. İbn Atıyye, örneğin; Hâkka sûresinin 7. âyetinde geçen ve vâv-ı semâniye olduğu belirtilen "...سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ" ifadesindeki vâvın, vâv-ı semâniye olmadığını oradaki vâvın bir zorunluluk olarak kullanıldığını izah etmektedir.⁹⁹ İbn Atıyye'nin, bu âyette de sekizden önce vâv kullanılmıştır demediği, bundan dolayı Arapça'da var olan bir kaideyi zikretmesinin asıl sebebinin Ashâb-ı Kehfin sayısının sekiz (7+1) olduğu sonucunu ortaya koyma çabası olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki âyette yer alan vâvın mahiyeti konusunda farklı bir değerlendirme yapan Zemaşerî (ö. 538/1144) ise; aynı sonuca ulaşmakla birlikte buradaki vâvın vâv-ı semâniye olduğundan bahsetmeyip onun nekre kelimelerin başına gelen veya marife kelimelerin hali olarak kullanılan cümlelerin başına gelen vâv olduğunu ifade ederek konuyu şu cümlelerle örneklendirmektedir:¹⁰⁰ "Bana, yanında bir kimse de bulunan bir adam geldi" ve "Zeyd'e, elinde bir kılıç olduğu halde uğradım". Yukarıdaki âyette vâvın kullanılmasının nedeninin âyette geçen "onların sayısı yedidir, sekizincileri köpekleridir" ifadesinin bir tahmin ve zân olarak değil kesin bir bilgi olarak söyledikleri anlamını vermek olduğunu

Uluslararası Bilimler Akademisi, 2022), 154-160.

⁹⁶ et-Tevbe 9/112.

⁹⁷ et-Tahrîm 66/5.

⁹⁸ el-Kehf 15/22.

⁹⁹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 3/508.

¹⁰⁰ "جاءني رجلٌ ومعه أحر. مررتُ برَّيدٍ وفي يده سيفٌ"

belirtmektedir.¹⁰¹ İbn Atıyye'nin tefsirinin ana kaynaklarından biri olan Taberî'nin tefsirinde ise bu âyette yer alan vavla ilgili herhangi bir yorum bulunmamaktadır.¹⁰²

İbn Atıyye, Kehf sûresinin 22. âyetinde yer alan kimilerinin “onların sayıları üçtür, dördüncüleri köpekleridir” veya “sayıları beştir, altıncıları köpekleridir” demeleriyle ilgili olarak; burada farazî bir yorum olarak sekiz vâvı getirilmemiştir, onların sayıları sekiz (7+1) olduğu için bu kural yer almıştır diyerek zikrettiği vâv-ı semâniye yorumunun yukarıdaki âyet çerçevesinde değerlendirildiğinde tutarlı olduğu görülmektedir.

Ancak Ebû Hafs en-Nesefî (ö. 537/1142) bahsedilen vav kuralına uyulmamış olan Haşr sûresinin -aşağıda yer verilen- 23. âyetinin yorumunda bu hususa dikkat çekerek itiraz etmektedir. Ona göre eğer bir kural Kur'ân âyetlerinden esinlenilerek ortaya konuyorsa, o zaman bu kuralın sekiz sıfat veya özelliğin sayıldığı bütün âyetlerde olması gerektiğini belirtmektedir.¹⁰³

Gerçekten de Kur'ân'da Haşr sûresinin “ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ” “O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip islah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır.”¹⁰⁴ şeklinde yer alan âyetine bakıldığında; âyette yer alan Esmâü'l-Hüsnâ'dan sekiz ismin peş peşe zikredildiği ancak vav-ı semâniye kuralı gereği sekizinci isim olan “الْمُتَكَبِّرُ” el-Mütekebbir'den önce vav harfinin kullanılmadığı görülmektedir. Buna mukabil İbn Atıyye, bu âyetin yorumunda vav-ı semâniye ile ilgili herhangi bir bilgi aktarmamaktadır.¹⁰⁵

Sonuç

İbn Atıyye, vav-ı semâniyeyi Ashâb-ı Kehf'in sayısı ile ilgili bilgilerin yer aldığı âyetin yorumunda onların sayısının sekiz (7+1) olduğunu vurgulamak için kullandığı görülmektedir. İbn Atıyye'nin, Arap dilinin özelliklerini iyi bilmesi özellikle edebî sanatlarla dikkat çekmiş olmasının yanında, Arapça'da var olduğunu ifade ettiği vâv-ı semâniye konusunda; yer verdiği âyetlerin geçtiği yerlerde ortaya koymuş olduğu

¹⁰¹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâfu an hakâiki gavâmidî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Mektebetü'l-Übeykan, 1418/1998), 3/577-578.

¹⁰² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/218-219.

¹⁰³ Ebû Hafs Nesefî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, thk. Mâhir Edib Habûs (İstanbul: Dâru'l-Lübâb li'd-Dîrâsât, 1440/2019), 7/488. Ayrıca bk. Çiççi, “Sayı Mistisizminin Arap Dilindeki Yansıması: Vâv-ı Semâniye - Tarihsel Bir Okuma Denemesi-”, 190-191. Râzî de, Kaffâl'in (ö. 365/976) bu görüşe Haşr sûresinin 23. âyetinin bu kurala uymaması ve zaten âyette gerçek sayının ancak Allah tarafından bileceğinin yanında, onların sayısının pek az kimsenin bilebileceği ifade edilmiştir diyerek itiraz ettiğini belirtmiştir. Hatta İbn Abbâs'ın (r.a.) “ben o, az sayıdakilerdenim” dediğini “eğer bu sözü vav harfine dayanarak söylüyorsa zayıf bir delildir” diyerek itirazını sürdürdüğünü ifade etmiştir. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/449.

¹⁰⁴ el-Haşr 59/23.

¹⁰⁵ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/292.

yorumların tutarlılığı dikkat çekmektedir. Ancak bu konuda Kur'ân'da yer alan bazı âyetlerde bu kuralın bulunmayışı bazı müfessirlerce vâv-ı semâniye görüşünü savunanların içinde, İbn Atıyye'nin de eleştirilmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak, İbn Atıyye'nin tefsirinde Arap dilinin imkânlarını etkin ve sistematik biçimde kullandığı, özellikle Basra ekolüne mensup dilcilerin görüşlerini esas alarak âyetlerin yorumunda dilsel tahlilleri önemli bir delil olarak değerlendirdiği görülmektedir. Onun, kelimelerin Arapça'daki kullanım alanlarına ve şiirle desteklenen örneklere başvurması, tefsir metodunun dil merkezli bir karakter taşıdığını da ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, vâv-ı semâniye gibi tartışmalı dilsel yaklaşımları kullanması, bazı eleştirilere konu olmakla birlikte, müfessirin yorumlarında dil verilerini ne denli belirleyici gördüğünü göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, İbn Atıyye'nin tefsir anlayışının temelinde dilsel argümanların önemli bir yer tuttuğunu ortaya koyarak, onun tefsirinin daha derinlikli anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Kaynakça | References | مصدر

- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l- Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. thk. Ali Abdülbârî Atıyye. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- A'şâ, Meymûn b. Kays. *Dîvânu'l-A'şâ'l-kebîr*. nşr. "Muhammed Muhammed Hüseyin". Beyrut: el-Mektebetü'ş-Şarkıyye, 1968.
- Avnî, Hamid. *el-Minhâcül-vâdih*. 5 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, ts.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin bin Mesûd. *Meâlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Darü Tayyibe, 4. Basım, 1417/1997.
- Ca'dî, Ebû Leylâ Kays b. Abdillâh b. Udes b. Rebîa en-Nâbigah b. Udes b. Rebîa. *Dîvânü'n-nâbigati'l-Ca'dî*. thk. Vâdih es-Samed. Beyrut: Dâru Sâdır, 1998.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed. *Delâilü'l-i'câz fi ilmi'l-meânî*. thk. Abdülhamîd Handâvî. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed. *Esrâru'l-belâğa*. thk. Abdülhamîd Handâvî. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Çifçi, Mehmet Faruk. "Sayı Mistisizminin Arap Dilindeki Yansıması: Vâv-ı Semâniye - Tarihsel Bir Okuma Denemesi-". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 185-206.
- Durmuş, İsmail. "Vâv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/574-576. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Erdem, İdris. *İbn 'Atıyye'nin "el-Muharraru'l-Vecîz Fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz" Adlı Eserinin Dil Özellikleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullah b. Saîd. *Sırrü'l-fesâha*. thk. Davud Gaddâşe eş-Şevâbîke. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1402/1982.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdullhak el-Endelûsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîr-i kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselam Abdü'ş-Şafî Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1437/2016.
- İbn Cüzeyy, Ebû'l-Kâsim Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *et-Teshîl li-ulûmi't-tenzîl*. thk. Abdullâh el-Hâlidî. Beyrut: Şirketü Dari'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, 1416/1995.
- İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsâ el-Mürrî el-Kurtubî. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîz*. thk. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe, M. Mustafa el-Kenz. 5 Cilt. Kahire: Fârû'l-Hadîse, 1423/2002.
- İbnül'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422/2002.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Marangozoğlu, İzzet. "Kur'ân'ın Beyânî İncelikleri Vâv-ı Semâniye Üzerine Bir Değerlendirme". *Selçuk* 6. *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. 154-160. Konya: Uluslararası Bilimler Akademisi, 2022.

- Mekkî b. Ebî Tâlib, Abu Muhammed. *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye fî İlmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni ulûmih.* thk. eş-Şâhid el-Bûşihî. 13 Cilt. Birleşik Arap Emirlikleri: Mecmûatü Buhûsi'l-Kitâb ve's-Sünne, 1429/2008.
- Murâdi, Ebû Muhammed Bedreddîn Hasan b. Kâsım b. Abdullah b. Ali. *el-Cena'd-Dânî fî hurûfi'l-meânî.* thk. Fahreddîn Kabâve, Muhammed Nedîm Fâzıl. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1992.
- Nesefî, Ebû Hafs. *et-Teyisr fî't-tefsîr.* thk. Mâhir Edib Habûş. 15 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Lübâb li'd-Dirâsât, 1440/2019.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb.* 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420/1999.
- Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-husân fî tefsîri'l-Kur'ân.* thk. Muhammed Ali Muavviz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1998.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî. *Miftâhu'l-ulûm.* thk. Naîm Zarzur. Beyrut: Darü'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1407/1987.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân.* thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hicr, 1422/2001.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili.* sad. "İsmail Karaçam" vd. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 1992.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâfu an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vîl.* thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Übeykan, 1418/1998.